

Tahir ORUCOV
AMEA Folklor İnstitutu,
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Email: tahiroruclu@gmail.com

“AZƏRBAYCANI TƏDQIQ VƏ TƏTƏBBÖ CƏMIYYƏTİ”NİN (ATTC) YARADILMASI VƏ FƏALİYYƏTİ

Açar sözlər: “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti” (ATTC), Nəriman Nərimanov, Səmədağa Ağamalıoğlu, A.V.Baqri, H.Zeynalli, V.Xuluflu.

ESTABLISHMENT AND ACTIVITY OF THE "AZERBAIJAN RESEARCH AND STUDY SOCIETY (ATTC)" SUMMARY

"Azerbaijan Research and Study Society (ATTC)" has been one of the key institutions in the scientific and cultural life of Azerbaijan. The society was established on November 2, 1923 on the initiative of Nariman Narimanov to conduct scientific research. This society soon became the main scientific institution of the republic. "Azerbaijan Research and Study Society" studies the natural resources, economy, philosophy, art, etc. of Azerbaijan. was a learning society. Samadaga Agamalioglu was the honorary chairman of this Society, the first research institution in Azerbaijan. Professor A. V. Bagri, H. Zeynalli, V. Khuluflu and others deal with folklore issues within the "Azerbaijan".

Initially, the society included sections on History, Ethnography, Economics and Natural Sciences. "Society for the Study and Study of Azerbaijan" in Nakhchivan, Nagorno-Karabakh, Ganja, Sheki and others. branches (divisions) were established in places. In a short time, the "Society" became famous and gained great fame. Two years after the establishment of the society, the then commissioner of education M. Guluzadeh said in one of his speeches that he sees the future Azerbaijan Academy of Sciences in the face of the "Society".

In 1923-1928, with the active support of ATTC, he studied the history, language, culture, archeology, etc. of Azerbaijan. More than 50 books and pamphlets dedicated to him were published. During 1923-1929, it operated under this name, and in 1930, its composition was changed and transferred to the Azerbaijan Scientific Research Institute. Thus, the Society for the Study and Study of Azerbaijan (ATTC), founded in 1945, formed the core of the Academy of Sciences of Azerbaijan.

Keywords: "Azerbaijan Research and Study Society (ATTC)", Nariman Narimanov, Samadaga Agamalioglu, A.V.Bagri, H.Zeynalli, V.Khuluflu.

СОЗДАНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ “АЗЕРБАЙДЖАНЫ ТЕДГИГ ВЕ ТЕТЕББЕ СЕМІЙЕТИ” (АТТС) - “ОБШЕСТВА ОБСЛЕДОВАНИЯ И ИЗУЧЕНИЯ АЗЕР- БАЙДЖАНА” (АТТС)

РЕЗЮМЕ

“Общества обследования и изучения Азербайджана” (АТТС) было одним из ключевых учреждений, внесших важный вклад в научную и культурную жизнь Азербайджана. Общество создано 2 ноября 1923 года по инициативе Наримана Нариманова для проведения научных исследований. Это общество вскоре стало главным научным учреждением республики. “Общества обследования и изучения Азербайджана” (АТТС) изучает природные ресурсы, экономику, философию, искусство и т.д. было обучающимся обществом. Самадага Агамалиоглу был почетным председателем этого общества, первого научно-исследовательского учреждения в Азербайджане. Профессор А. В. Багри, Х. Зейналлы, В. Хулуflu и другие занимались вопросами фольклора в рамках “Общества обследования и изучения Азербайджана” (АТТС).

Изначально в состав общества входили кафедры истории, этнографии, экономики и естествознания. “Общества обследования и изучения Азербайджана” (АТТС) в Нахчыване, Нагорном Карабахе, Гяндже, Шеки и др. филиалы (отделения) были созданы на местах. За короткое время «Общество» стало известным и приобрело большую известность. Спустя два года после создания общества тогдашний комиссар образования М. Гулузаде в одном из своих выступлений сказал, что видит будущую Академию наук Азербайджана в лице «Общества».

В 1923-1928 годах при активной поддержке АТТС научался историю, язык, культуру, археологию и др. Азербайджана. Издано более 50 книг и брошюр, посвященных ему. В течение 1923-1929 годов он действовал под этим названием, а в 1930 году его состав был изменен и передан Азербайджанскому научно-исследовательскому институту. Таким образом, “Общества обследования и изучения Азербайджана” (АТТС), основанное в 1945 году, составило ядро Академии Наук Азербайджана.

Ключевые слова: “Общества обследования и изучения Азербайджана” (АТТС), Нариман Нариманов, Самедага Агамалиоглу, А.В.Багри, Х.Зейналлы, В.Хулуфлу.

Məsələnin qoyuluşu: “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti” (АТТС) Azərbaycanın elmi-mədəni həyatında mühüm xidmətləri olan əsas qurumlardan biri olmuşdur. Cəmiyyət 1923-cü il noyabr ayının 2-də Nəriman Nərimanovun təşəbbüsü ilə elmi-tədqiqat işləri aparmaq üçün yaradılmışdır. Azərbaycan xalqının həyatında xüsusi əhəmiyyətə malik olan “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti” (АТТС) çox diqqətlə araşdırılmalı, onun fəaliyyəti hərtərəfli təhlil və tədqiq edilməlidir. “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti” (АТТС) fəaliyyətini müxtəlif aspektlərdən tədqiqata cəlb etmək Azərbaycan folklorşünaslığının zəruri məsələlərindəndir.

İşin məqsədi: 1920-1930-cu illərdə respublikanın əsas elmi müəssisəsi “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti” (АТТС) idi. Çox yönlü fəaliyyətə malik cəmiyyətin Azərbaycanın elmi-mədəni həyatında mühüm xidmətlərinə işiq salmaq və bu sahədə ətraflı araşdırma aparmaq.

Azərbaycanın elmi-mədəni həyatında mühüm xidmətləri olan qurumlardan biri “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti” dir. 1923-cü il noyabr ayının 2-də Nəriman Nərimanovun təşəbbüsü ilə elmi-tədqiqat işləri aparmaq üçün “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti” – АТТС yaradıldı. Bu cəmiyyət tezliklə respublikanın əsas elmi müəssisəsi oldu. “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti” Azərbaycanın təbii sərvətlərini, iqtisadiyyatını, fəlsəfəsini, incəsənətini və s. öyrənən cəmiyyət olub, Azərbaycanın ilk elmi-tədqiqat müəssisəsi idi. Cəmiyyətin fəxri sədri Səmədağa Ağamalıoğlu olmuşdur. Cəmiyyətin rəhbərliyində aşağıdakı şəxslər də təmsil olunmuşdular: A.N.Samoyloviç (sədr), A.R.Zifeldt (sədr müavini), V.M.Sisoev (xəzinədar), V.A.Ryumin (katib). Bunlarla yanaşı, rəhbərlikdə Həbib Cəbiyev, Məhəmməd Baharlı, R.Şabanov da var idi. Yeddi il bu ad altında fəaliyyət göstərmiş “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti” Azərbaycanın elmi-mədəni həyatında mühüm xidmətləri olan qurumlardan biri olmuşdur. (1, 54; 2, 107)

İlk dövrdə cəmiyyətin tərkibinə Tarix, Etnoqrafiya, İqtisadiyyat və Təbiətşünaslıq bölmələri daxil edilmişdi. “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö cəmiyyəti”

nin Naxçıvanda, Dağlıq Qarabağda, Gəncədə, Şəkiddə və b. yerlərdə filialları (bölmələri) yaradıldı. Qısa bir zamanda “Cəmiyyət” məşhurlaşır və böyük şöhrət qazanır. Cəmiyyətin yaranmasından iki il keçdikdən sonra o zamankı maarif komissarı M. Quluzadə öz çıxışlarından birində qürur hissi ilə demişdi ki, “Cəmiyyət” in simasında gələcək Azərbaycan Elmlər Akademiyasını görür.

1920-ci ilin əvvəllərində yaradılan bu cəmiyyət ədəbiyyat, mədəniyyət, tarix və arxeologiya, coğrafiya, etnoqrafiya, dilçilik və digər sahələrdə Azərbaycanın çağdaş inkişafına böyük bir təkan vermiş oldu. Çünki ilk dəfə olaraq akademik səviyyədə tədqiqatların aparılması, bununla yanaşı, milli elmi kadrların hazırlanması böyük bir əhəmiyyətin əsasını qoydu. (3, 46; 4, 125).

1923-1928-ci illərdə ATTC-nin fəal yardımını ilə Azərbaycan tarixinə, dilinə, mədəniyyətinə, arxeologiyasına və s. həsr edilmiş 50-dən çox kitab və kitabça buraxılmışdı. 1923-1929-cu illər ərzində bu ad altında fəaliyyət göstərmiş, 1930-cu ildən isə tərkibi dəyişdirilərək Azərbaycan Elmi Tədqiqat İnstitutuna verilmişdir. Beləliklə, ATTC 1945-ci ildə təsis edilən Azərbaycan EA-nın əsas nüvəsini təşkil etmişdir.

1925-ci ildə “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbü Cəmiyyəti”nin Tarix Etnoqrafiya bölməsindən Türkologiya bölməsi yarandı. Ayrı-ayrı elm sahələri istiqamətində tədqiqatlar aparılması məqsədilə tarix, tarix-ədəbiyyat, etnoqrafiya, dilçilik, lüğətçilik, hüquq, sənaye, Xəzər dənizinin tədqiqi, təsviri incəsənət, teatr, musiqi və s. üzrə komissiya və yarımkomissiyalar təşkil edildi. 1925-ci ildə cəmiyyət Azərbaycan hökumətinin sərəncamına verildi. 1930-cu ildə “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbü Cəmiyyəti” yenidən təşkil edilərək Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutu (DETİ) adlandırıldı. İnstitutun təbiyyat, biologiya, tarix və etnoqrafiya, dilçilik, ədəbiyyat və incəsənət, fəlsəfə, sovet Şərqi və xarici Şərq, dövlət və hüquq bölmələri var idi. Azərbaycan DETİ-nin fəaliyyətində respublikada elmi-tədqiqat işlərinin əlaqələndirilməsi, ali və orta ixtisas məktəbləri üçün elmi kadrlar hazırlanması məsələləri mühüm yer tuturdu. Azərbaycan DETİ-nin aspiranturası təkcə 1929-30-cu illərdə 33 elmi işçi hazırlamış, 1930-31-ci illərdə isə buraya 43 nəfər qəbul edilmişdi. (5; 8, 177).

1932-ci ilin axırlarında respublikada 30 elmi müəssisə və 10-dan çox ali məktəb fəaliyyət göstərirdi. Bu dövrdə respublikada 800 elmi işçi, o cümlədən 87 professor və 138 dosent var idi. Lakin nə Azərbaycan DETİ, nə də sahə institutları elmin qarşısında duran vəzifələri kifayət qədər yerinə yetirə bilmirdi.

Azərbaycanda elmi tədqiqatların yüksək səviyyədə aparılmasını və inkişaf etdirilməsini, elmi və elmi-xidmət müəssisələrinin işinin səmərəliliyinin yaxşılaşdırılmasını təmin etmək məqsədilə 1932-ci ildə Azərbaycan DETİ əsasında SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya Filialının Azərbaycan Şöbəsi təşkil edildi. Şöbəyə Ruhulla Axundov rəhbərlik edirdi. Şöbədə 11 bölmə və bir neçə komissiya fəaliyyət göstərirdi. Bir sıra məşhur alimlər – B.Çobanzadə, M.Əfəndiyev, V.Xulflu, A.Qrossheym, İ.Qubkin, N.Marr, İ.Meşşaninov, A.Məmmədov, S.Mümtaz, A.Tağızadə, İ.Yesman və başqaları burada elmi tədqiqat işləri aparırdılar.

1935-ci ilin oktyabrında SSRİ Elmlər Akademiyası Zaqafqaziya Filialının Azərbaycan Şöbəsi SSRİ EA-nın Azərbaycan Filialına, filial isə 1945-ci il 23 yanvarından Azərbaycan Elmlər Akademiyasına çevrildi.

Ziyalı qrupunun təşəbbüsü ilə yaradılmış “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”, öz işinə o dövrün çox nüfuzlu alimlərini cəlb etmişdir. Cəmiyyətin dəvəti ilə akademik V.İ.Qordlevski, akademik İ.İ.Meşşaninov, akademik V.V.Bar-told, akademik A.Y.Krımski, akademik N.Y.Marr, professor A.N.Samoylov, professor N.İ.Jüze, professor İsmayıl Hikmət, professor Mehmet Fuad Köprülüzadə, V.P.Zummer, V.M.Sisoyev və b. kimi tanınmış alimlər müəyyən müddət Azərbaycanı olmuş, xalqımızın dili, tarixi, ədəbiyyatı, mədəniyyəti ilə bağlı maraqlı tədqiqatlar aparmışdılar. Dəvət olunmuş görkəmli alimlər arasında professor A.V.Baqri (1891-1949) də olmuşdur. 32 yaşında Bakıya gəlmiş alim ömrünün qalan 26 ilini Bakıda elmi- pedaqoji fəaliyyətə həsr etmişdir. 1924-cü ildən A.V.Baqrinin adına müxtəlif mətbu orqanlarda rast gəlirik. A.Baqri ATTC-də geniş fəaliyyət göstərən alimlərdən biri olmuşdur. (6; 7)

ATTC-nin əsas xidmətlərdən biri də cəmiyyətdə tərtib olunan “Azərbaycan və onunla həmhüdüdü ölkələrin folkloru” üçcildliyidir. Cəmiyyətin xalq ədəbiyyatına dair xüsusi məcmuəsində Qafqaz xalqları ilə birlikdə Azərbaycan xalqının da bir sıra nağıl və əfsanələri çap olunmuşdur. Buradakı nağıllar L. Q. Lopatinskiyin vaxtı ilə toplamış olduğu materiallar əsasında tərtib edilmişdir. Məcmuənin üç cildinin birincisi bütünlüklə, ikinci cildin bir hissəsi Azərbaycan xalq ədəbiyyatı nümunələrindən ibarətdir.

“Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin tərkibində folklor məsələləri ilə professor A.V.Baqri, H.Zeynallı, V.Xulufu, A.Sübhanverdixanov, yazıçılardan C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev və b. məşğul olurdular. “Cəmiyyət” getdikcə fəaliyyətini genişləndirir. Fəaliyyətinin üçüncü ilində “Cəmiyyət” öz “Xəbərlər”ini (İzvestiya) nəşr etməyə başlayır. “Xəbərlər”in ilk sayı 1925-ci ildə rus dilində çıxır. Nəşrin giriş sözündə S.Ağamalıoğlu bu sayı ilk qaranquş adlandırır. “Xəbərlər”in Azərbaycan dilində ilk sayı isə 1928-ci ildə çıxır. “Xəbərlər” in işində H.Zeynallı, Y.V.Çəmənəminli, R.Əfəndiyev, V.Xulufu, A.Baqri, Ə.Abid və b. görkəmli ədəbiyyatşünaslar, folklorşünaslar və etnoqraflar yaxından iştirak edirdilər. (4, 125).

“Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö cəmiyyəti”nin və onun davamı olan digər elmi təşkilatların (Azərbaycan Elmi Tədqiqat İnstitutu, AzOZFAN və s.) xətti ilə xalqımıza məxsus zəngin şifahi söz sərvətinin toplanması və nəşri işləri sürətlə davam etdirilirdi. Bu istiqamətdə ən məhsuldar fəaliyyət göstərən folklorçular sırasında Hümmət Əlizadənin unudulmaz xidmətləri olmuşdur. 1920-1930-cu illərdə folklor ekspedisiya və ezamiyyətlərində onun qədər fəal iştirak edən ikinci bir folklorçu yoxdur. Az qala ilin çox hissəsini Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində el ədəbiyyatı nümunələri toplamaqla keçirən Hümmət Əlizadənin fədakar toplayıcı və nəşirlik fəaliyyəti nəticəsində çoxsaylı folklor kitabları işıq üzü görmüş-

dür. Bu sıradan onun elmi ictimaiyyətə təqdim etdiyi ilk folklor kitabı 1929-cu ildə ATTC-nin nəşriyyatında buraxdığı "Azərbaycan el ədəbiyyatı" (Birinci hissə) məcmuəsidir. Həmid Sultanov və Hənəfi Zeynallının müştərək redaktorluğu altında buraxılmış bu kitaba Hümmət Əlizadənin Qazax və Gəncə qəzalarından toplamış olduğu xalq nağılları daxil edilmişdir. Məcmuə Azərbaycanı Öyrənən Cəmiyyət – Türkoloji bölməsinin Xəlqiyyat yarım-bölməsində hazırlanmışdır. (9)

H.Zeynallı "Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö cəmiyyəti"ndə folklor komissiyasının sədri olmuşdur. Xalq ədəbiyyatı sahəsində çalışan şəxslərdən professor A.Baqri, H.Zeynallı, V.Xuluflu, A.Subhanverdixanov, yazıçılarımızdan C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev və baş qaları cəmiyyətin tərkibində var idi.

"Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti"nin tərkibində olan müxtəlif seksiya və komissiyalar tez-tez Azərbaycanın rayonlarına ekspedisiyaya gedirdilər. Azərbaycanın müxtəlif yerlərində olan abidə,qala arxeoloji tikintiləri öyrənilirdi. Bu abidələrlə əlaqədar müxtəlif əfsanə və rəvayətlər də öyrənilib mətbuatda dərc edilirdi. Bu işləri çox geniş miqyasda, kütləvi şəkildə aparmaq üçün cəmiyyətin mümkün olan bütün vasitələrinə əl atır, geniş tələbə, müəllim kollektivini bu işə cəlb edirdi. Bunun üçün xüsusi ölkəşünaslıq kursları təşkil edilmişdi. Sonralar cəmiyyətin "Xəbərlər"i nəşr olunmağa başlamışdır. "Xəbərlər" həm rus, həm də Azərbaycan dilində çıxırdı" (11, 55).

H.Zeynallının 1920-ci illərdə "Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö cəmiyyəti"nin xətti ilə folklorun toplanması və nəşri sahəsində böyük xidmətləri olmuşdur. O, həm folklor toplayıcısı kimi topladığı materialları ayrıca kitabca şəkildə nəşr etdirir, həm də folklor nəzəriyyəçisi kimi çox mühüm nəzəri əhəmiyyəti olan məqalələr yazırdı. Folklorumuzu toplamaq və nəşr etmək işinin təşəbbuskarlarından olan H.Zeynallı şifahi xalq yaradıcılığının daha da inkişaf etməsinə, onun elmi-nəzəri məsələlərinin aydınlaşdırılmasına çalışan ilk görkəmli folklorşünas alimlərimizdənndir.

H.Zeynallı "Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyət"ində folklor komissiyasının sədri və Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialında folklor şöbəsinin rəhbəri olması ilə əlaqədar olaraq tez-tez Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına ekspedisiyalar təşkil etmiş və folklorumuzun müxtəlif janrlarını toplamaqla məşğul olmuşdur. Bu görkəmli alim 40 illik ömrünün 20 ildən çoxunu folklorun, klassik və müasir ədəbiyyatın öyrənilməsinə, folklorun toplanmasına, tədqiqinə və bir sıra nəzəri məsələlərin araşdırılmasına həsr etmişdir.

1926-cı ildə H.Zeynallının "Azərbaycan atalar sözü və məsəlləri" kitabı nəşr edilmişdir. (12) Bu kitab həmin dövrə qədər çap edilən bütün folklor kitablarından öz elmi prinsipləri ilə secilir. H.Zeynallı Azərbaycanda nəşr edilən bütün atalar sözlərini nəzərdən keçirmiş və mənbələrini göstərməklə, onları öz kitabına daxil etmişdir. "Atalar sözü və məsəllər" kitabı böyük bir muqəddimə ilə başlayır. Bu muqəddimə H.Zeynallının xalq ədəbiyyatının bir çox nəzəri məsələlərini də-

rindən bildiyini subut edir. Burada o, yalnız atalar sözlərindən deyil, ümumiyyətlə, xalq ədəbiyyatından, onun mənşəyindən, janrlarından söhbət acır.

Görkəmli folklorşünas Vəli Xulufu da “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin işində böyük əməyi olan folklorşünas-alimlərimizdən olmuşdur. Vəli Xulufunun tərcümeyi-halından məlum olur ki, o, hələ universitetdə oxuduğu vaxtlardan “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin işlərində fəal iştirak etmiş, Azərbaycan folklor örnəklərinin toplanması və nəşrinə böyük həvəs göstərmişdir. Vəli Xulufu Azərbaycanı “Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin xətti ilə Şəmkir, Tovuz, Gədəbəy, Qazax rayonlarına folklor ezamiyyətlərinə getmiş, külli miqdarda böyük əhəmiyyətə malik materiallar toplamışdır. Bu toplama fəaliyyətinin nəticəsi olaraq Vəli Xulufu “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin xətti ilə bir neçə kitab nəşr etdirməyə müvəffəq olmuşdur. (10, 48)

H.Xəlilov görkəmli folklorşünas Vəli Xulufunun “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”ndəki fəaliyyətini bu cəmiyyətin yaranma tarixi, tərkibi, nəşrləri, elmi əlaqələri, tədqiqat prinsipləri, keçirdiyi tədbirlər əsasında geniş tədqiqat etmişdir. H.Xəlilbəyli öz tədqiqatında “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin işini və V.Xulufunun fəaliyyətini bu şəkildə dəyərləndirmişdir: “ATTC-nin folklor komissiyasında məhsuldar fəaliyyət göstərən tədqiqatçıların sırasında Vəli Xulufunun da adı tez-tez çəkilirdi. 1920-ci illərin folklor tədqiqatçıları içərisində onun qələmə aldığı məqalə və araşdırmalar xüsusilə fərqlənir. O, cəmiyyət xəttilə təşkil olunan folklor ekspedisiyalarında yaxından iştirak edir və onların nəticələrini adətən kitab şəklində çap etdirirdi”. (8, 21)

Belə kitablardan birincisi – “El aşıqları” 1926-cı ildə sözügedən cəmiyyətin “Xəlqiyyat” bölməsi tərəfindən nəşr edilmişdir. 1927-ci ildə Vəli Xulufu bu folklor toplusunun materialları əsasında yenə də “El aşıqları” başlığı ilə “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin xətti ilə ikinci bir toplunu nəşr etdirmişdir.

Bundan əlavə, “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin xətti ilə Azərbaycan folklorşünaslığında ilk dəfə olaraq Şəmkiqli Aşıq Hüseyn, Qurbani, Dədə Yedigər, Xəstə Qasım, Aşıq Ələsgər, Aşıq Hüseyn Bozalqanlı və digər aşıqların əsərlərini toplayaraq nəşr edən də Vəli Xulufu olmuşdur.

Vəli Xulufu “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin xətti ilə 1925-26-cı illərdə Tovuz rayonunda olarkən “Koroğlu” dastanının müəyyən qollarını Aşıq Hüseyn Bozalqanlıdan toplamışdır. Bu toplama 1927-ci ildə “Koroğlu” dastanının iki qolunun bu cəmiyyətin xətti ilə nəşri ilə nəticələnmişdir. Bu kitaba “Toqat səfəri” və “Bağdad səfəri” qolları daxil edilmişdir.

Vəli Xulufunun “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”ndəki fəaliyyətinin uğurlu nəticələrindən biri də “Tapmacalar” kitabıdır. Bu kitab 1928-ci ildə cəmiyyətin “Xəlqiyyat” bölməsində çap edilmişdir. 130 səhifəlik kitaba Azərbaycanın müxtəlif regionlarından toplanmış 726 tapmaca daxil edilmişdir. Bu kitab

“Azərbaycanın ilk və ən böyük reformatoru Mirzə Fətəli Axundovun vəfatının əli illiyinə ithaf olunur” epigrafi ilə nəşr edilmişdir.

Vəli Xulufu “Tapmacalar”ın sonuna iki əlavə vermiş, bunlardan birinə Naxçıvandan toplanmış haxıştaları (tərtibçi onları haquşka adlandırır), digərinə holavaları (tərtibçi onları horamal adlandırır) daxil etmişdir. Vəli Xulufunun Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutundakı fəaliyyəti barədə məlumatlarla arxivlərdə qorunan sənədlərdən tanış olmaq mümkündür.

Az.DETİ-nin Dil, Ədəbiyyat və İncəsənət bölməsinin (DƏİB) 14 dekabr 1929-cu il müşavirəsində bir çox alimin, o cümlədən Vəli Xulufunun tədqiqatlar aparması nəzərdə tutulmuşdur. Maraqlıdır ki, bu arxiv materiallarından məlum olur ki, Vəli Xulufu Az.DETİ-nin Dil, Ədəbiyyat və İncəsənət bölməsində yalnız ədəbiyyat və ya dilçilik sahəsində deyil, tarix sahəsində də elmi tədqiqatlara cəlb edilmişdir. Arxiv materiallarına nəzər salmaq: “Əmin Abid – XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, habelə “Fəlsəfə və ədəbiyyatda Mirzə Şəfinin yeri”; Əli İbrahim – XIX-XX əsrin əvvəllərinin Azərbaycan ədəbiyyatı; Nəzərli – Azərbaycan ədəbiyyatının Oktyabr dövrü, habelə Azərbaycan nasirləri əsərlərinin kompozisiyası. ... Salman Mümtaz – Azərbaycan ədəbiyyatının qədim dövrü; Vəli Xulufu – Türk dillərinin əsas prinsipləri və orfoqrafiyanın yaradılma tarixi”.(10, 51)

Bütün bunlar “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin Azərbaycan xalqının zəngin mənəvi sərvətlərinin toplanılmasında, nəşrində, eləcə də bu cəmiyyətin respublikanın elmi-mədəni həyatında necə bir mühüm rol oynadığından xəbər verirdi.

İşin elmi nəticəsi: Azərbaycanın ilk elmi-tədqiqat müəssisəsi olan “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti” (ATTC) çoxistiqamətli fəaliyyəti və gördüyü işlər məqalədə öz elmi əksini tapmışdır. Tədqiqatda A.V.Baqri, H.Zeynallı, V.Xulufu və b. folklorşünasların da cəmiyyətin xətti ilə gördüyü işlər də diqqətə çatdırılmışdır.

İşin elmi yeniliyi: Araşdırmanın əsas elmi yeniliyi onun mövzu orijinallığı ilə müəyyən edilir. Məqalədə fəxri sədri Səmədağa Ağamalıoğlu olan “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö cəmiyyəti”nin (ATTC) Azərbaycan folklorşünaslıq elmi tarixindəki yeri, onun gördüyü işlər ətrafı şəkildə öyrənilərək tədqiqata cəlb edilmişdir.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti: Məqalə Azərbaycan folklorşünaslığında xüsusi rolu və yeri olan “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö cəmiyyəti”nin (ATTC) fəaliyyət və xidmətlərinin dairəsini müəyyənləşdirmək istiqamətində mühüm elmi əhəmiyyətə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ефендиев П. Ш. История Азербайджанской фолклористики. Автореферат докторской диссертации. Баку: 1973, 118 с.

2. Зифелдт А. Р. Деятелност “Общества обследования и изучения Азербайджана” за 2 года, 2 ноября 1923 г. 8 ноября 1925 года. “Известия Общества обследования и изучения Азербайджана” N1. Баку: 1925, стр. 107-112.
3. Samoyloviç A. N. Azərbaycanı tədqiq edən və öyrənən cəmiyyət, Bakı: “Maarif və mədəniyyət” jurnalı, 1923, sayı 11,
4. Известия Общества обследования и изучения Азербайджана (ИООИА), 1925, N 1, стр. 125.
5. www.science.gov.az/pages/istoriya-osnovaniya
6. Xəlilova A. Azərbaycan xalq yaradıcılığının öyrənilməsində “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö cəmiyyəti” (ATTC)-nin rolu. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi / İstanbul: 2011-1 (Ocak-Haziran) (Azerbaycan Özel Sayısı-I), s.120-125
7. www.motifakademi.com/DergiPdfDetay.aspx?ID=129
8. Xəlilov H. “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin fəaliyyətində ədəbiyyat məsələləri (namizədlik dissertasiyası), Bakı: 2001
9. https://az.wikipedia.org/wiki/Hümmət_Əlizadə
10. Xulufu V. – 120. Bakı: Elm və təhsil, 2015, 66 səh.
11. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, “Maarif”, 1981
12. Zeynallı H. Azərbaycan atalar sözü. Bakı: “Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti”nin Xəlqiyyat bölməsi, 1926.

